

Samenvatting

Zelfonderzoek en zelfmelden van fraude en corruptie door bedrijven

dr. C.A. Meerts
mr. dr. S.S. Buisman
prof. dr. W. Huisman
mr. M. de Groot
S.A.T. de Jong, Msc.

FACULTEIT DER
RECHTSGELEERDHEID

© 2023; Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit dit rapport worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnames of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het WODC.

1. Inleiding

Op 4 juni 2021 kopt platform voor onderzoeksjournalistiek Follow the Money: ‘Hoe het OM zelf aantoonde waarom advocaten niet deugen als fraude-onderzoekers’.¹ In dit artikel laat men zich kritisch uit over een praktijk die momenteel in de belangstelling staat en waar de meningen zeer over verdeeld zijn: het gebruik van zelfonderzoek door bedrijven die verdacht worden van financieel-economische criminaliteit binnen het strafrecht. Het gebruik van particuliere onderzoekers voor intern onderzoek bij bedrijven is niet nieuw.² Particulier onderzoeksbureaus (POBs), interne veiligheidsafdelingen en forensisch accountants leveren onder de noemer van ‘corporate investigations’ of ‘toedrachtsonderzoek’ onderzoeksdiensten aan bedrijven en andere organisaties. De betrokkenheid van advocaten als onderzoeker is echter een relatief recent fenomeen.³ Hoewel de meningen verdeeld zijn over de wenselijkheid van zelfonderzoek en het zelfmelden dat daarop mogelijk kan volgen in het algemeen, lijkt vooral de betrokkenheid van de advocaat, die in essentie een partijbehartiger is en geen onafhankelijke partij, discussie op te roepen.⁴ Er is echter nog weinig bekend over de potentiële opbrengsten en risico’s van zelfonderzoek naar en zelfmelden door bedrijven van fraude en corruptie.

De strafrechtspleging in Nederland staat al enkele jaren onder druk, doordat de middelen schaars zijn en de capaciteit bij politie en justitie beperkt is. Tegelijk worden steeds meer gedragingen strafbaar gesteld en breiden de mogelijkheden voor opsporing en vervolging onder het Wetboek van Strafvordering steeds verder uit. De klassieke aanpak van criminaliteit, waarbij enkel politie en justitie zijn belast met de opsporing en vervolging van strafbare feiten is daardoor niet langer houdbaar.⁵ Bovendien zijn er verschillende mogelijkheden om de opsporing uit te besteden aan niet-strafrechtelijke autoriteiten, zoals de inzet van bestuursrechtelijke autoriteiten (bijv. AFM en NVWA). Daarnaast wordt steeds vaker de samenwerking opgezocht met particuliere bedrijven en burgers.⁶ Ook buiten het strafrecht laten burgers en bedrijven zelf onderzoek doen naar mogelijke misdrijven, door eigen afdelingen of door gespecialiseerde dienstverleners.⁷ In slechts een minderheid van de gevallen wordt na dergelijk onderzoek aangifte gedaan.⁸ Ook wanneer de stap naar het strafrecht wel wordt gezet kan er gebruik worden gemaakt van dergelijk particulier onderzoek. In een dergelijke hybride aanpak van criminaliteit ligt het risico dat belangrijke strafrechtelijke waarborgen tegen onrechtmatig overheidsoptreden gemakkelijk kunnen worden omzeild. Een burger moet vooraf kunnen voorzien welke handelingen tot machtsuitoefening van de overheid zullen leiden.⁹

¹ H. Rasch, ‘Hoe het OM zelf aantoonde waarom advocaten niet deugen als fraude-onderzoeker’, *Follow the Money*, 4 juni 2021, via www.ftm.nl (laatst geraadpleegd op 28 juni 2021).

² Zie bijvoorbeeld C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019.

³ C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019; Y. Taminau, S. Heusinkveld & L. Cramer ‘Colonization contests: How both accounting and law firms gain legitimacy in the market for forensic accounting’, *Journal of Professions and Organization* 2019. Vol.6 nr.1, 49-71.

⁴ Zie o.a. J. Polman, ‘De advocaat-onderzoeker ligt onder vuur’; *Het Financieele Dagblad*, 5 mei 2021, p. 3

⁵ Vlg. S.S. Buisman, ‘Naar een normatief kader voor hybride rechtspleging in Nederland en de Europese Unie’, *NJB* 2021/281, p. 296-298.

⁶ Vgl. *Kamerstukken II* 2016/17, 34372, 6, p. 117-118. E. Moerman ‘Burgers in het digitale opsporingstijdperk’, *NJB* 2019/94. S.S. Buisman, ‘Naar een normatief kader voor hybride rechtspleging in Nederland en de Europese Unie’, *NJB* 2021/281, p. 298.

⁷ C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019.

⁸ Zie o.a. PwC, ‘Economic Crime Survey Nederland’ 2021, via www.pwc.nl (laatst geraadpleegd 28 juni 2021).

⁹ S.S. Buisman, ‘Naar een normatief kader voor hybride rechtspleging in Nederland en de Europese Unie’, *NJB* 2021/281, p. 303.

Binnen de context van bovenstaande ontwikkelingen van hybride rechtspleging kan ook het zelfonderzoek naar en het zelfmelden van fraude en corruptie door bedrijven worden geplaatst. Het is in dat geval het bedrijf dat onderzoek laat doen naar vermeende strafbare feiten (i.e. fraude en corruptie), die vervolgens vrijwillig bij het openbaar ministerie worden gemeld. Uit een recente survey blijkt dat 50% van de Nederlandse bedrijven en organisaties dergelijk zelfonderzoek doet na constateren van mogelijke financieel-economische criminaliteit binnen de eigen organisatie en dat zij in respectievelijk 10% en 11% van de gevallen daarbij de hulp van advocaten of forensisch accountants inschakelen.¹⁰ Zij dragen op deze wijze bij aan de ontlasting van politieke en justitiële autoriteiten die belast zijn met de opsporing van financieel-economische criminaliteit.¹¹ De wettelijke kaders rondom zelfonderzoek zijn gefragmenteerd en afhankelijk van de onderzoeker. Zo zijn particulier onderzoeksbureaus (POBs) gereguleerd onder de Wet particuliere beveiligingsorganisaties en recherchebureaus (Wpbr), waarbij onderzoekswerkzaamheden zijn gereguleerd via de Privacygedragscode particuliere onderzoeksbureaus. Voor interne onderzoekers, accountants en advocaten berust regulering echter voor een belangrijk deel op zelfregulering, deels in combinatie met tuchtrecht.¹² Op welke wijze er binnen het strafrechtelijke kader gebruik wordt gemaakt van een dergelijk particulier onderzoek verschilt echter en ook de meningen over de (juridische) mogelijkheden daartoe lopen uiteen.¹³

Hoewel zelfonderzoek en zelfmelden regelmatig plaatsvinden, is in Nederland geen beleidskader of regelgeving ontwikkeld over de wijze waarop zelfonderzoek en zelfmelden dienen te worden ingezet binnen het strafrecht en welke gevolgen er worden verbonden aan het (niet) verlenen van medewerking door het verdachte bedrijf in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek.¹⁴ Dat terwijl ingevolge artikel 6 EVRM (c.q. nemo tenetur beginsel) verdachten niet verplicht zijn om aan hun eigen strafrechtelijke veroordeling mee te werken en strafrechtelijke sanctieoplegging grote gevolgen kan hebben voor het betrokken bedrijf, zoals reputatieschade en grote financiële gevolgen. Vanuit de praktijk, wetenschap en het OECD is dan ook meermaals geadviseerd om duidelijk beleid en richtlijnen op te stellen ten aanzien van het zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven.¹⁵ Het is daarom zinvol om te onderzoeken hoe andere landen het zelfonderzoek naar en het zelfmelden van financieel-economische criminaliteit hebben vormgegeven.

2. Zelfonderzoek en zelfmelden van fraude en corruptie in Nederland

Dit onderzoek richt zich specifiek op zelfonderzoek en zelfmelden in de context van fraude en corruptie. De maatschappelijke discussie over zelfonderzoek en zelfmelden beperkt zich niet slechts tot fraude en corruptie. De bredere discussie richt zich met name op (zelf)onderzoek op

¹⁰ PwC, 'Economic Crime Survey Nederland 2021', via www.pwc.nl (laatst geraadpleegd 28 juni 2021).

¹¹ *Handelingen II* 2018/19, nr. 88. *Aanhangsel Handelingen II* 2018/19, nr. 3898. M. Velthuis, 'Medewerking door ondernemingen aan een strafrechtelijk onderzoek. Nopen nieuwe ontwikkelingen tot invoering van Nederlands beleid voor interne onderzoeken?', *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2020-3, p. 94-95. H. Sytema, 'Fraudeonderzoek door de eigen advocaat. Tuchtrecht als bescherming of beperking?', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p. 157.

¹² C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019.

¹³ C.A. Meerts, W. Huisman & E.R. Kleemans, *Living apart together? Publiek-private relaties in de bestrijding van interne financieel-economische criminaliteit*, Politiewetenschap 127, Politie en Wetenschap, Den Haag: Sdu Uitgevers 2022.

¹⁴ M. Velthuis, 'Medewerking door ondernemingen aan een strafrechtelijk onderzoek. Nopen nieuwe ontwikkelingen tot invoering van Nederlands beleid voor interne onderzoeken?', *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2020-3, p. 94.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld OECD, *Implementing the OECD anti-bribery convention. Phase 4 report: Netherlands*, via www.oecd.org (laatst geraadpleegd 18 juni 2021).

het gebied van integriteit en grensoverschrijdend gedrag.¹⁶ Deze gedragingen vallen echter buiten de scope van dit onderzoek.

Fraude en corruptie zijn moeilijk te definiëren en zeer breed. Dit geldt zeker voor fraude, aangezien er geen algemene strafbepaling voor fraude in de wet staat.¹⁷ Desondanks is het belangrijk een kader te bieden voor de bespreking van zelfonderzoek en zelfmelden in de context van fraude en corruptie. Om deze reden houden wij de volgende definities aan. Onder corruptie wordt binnen dit onderzoek verstaan het misbruik maken van toegekende bevoegdheden of macht voor persoonlijk gewin. Corruptie is een verzamelbegrip, waaronder ook de Nederlandse strafbaarstelling van omkoping valt. Corruptie kan actief (het actief plegen van corruptie) en passief (het zich laten corrumperen) zijn. Het kan hierbij gaan om het actief of passief corrumperen van een ambtenaar (ambtelijke corruptie) of van een niet-ambtenaar (niet-ambtelijke corruptie).¹⁸ Ook fraude is een verzamelbegrip, bestaande uit verschillende delicten. Kortgezegd kan het worden omschreven als opzettelijke misleiding om onrechtmatig voordeel te verkrijgen.¹⁹ In dit onderzoek beperken wij ons tot financieel-economische vormen van fraude en corruptie gepleegd door of binnen organisaties en bedrijven (hierna: bedrijven). Dit betekent dat delicten zoals identiteitsfraude en sociale verzekeringsfraude niet binnen de scope van dit onderzoek vallen.

Zelfonderzoek wordt in dit onderzoek als volgt gedefinieerd: het door of in opdracht van een bedrijf uitvoeren van een intern onderzoek naar aanleiding van signalen van fraude en/of corruptie.²⁰ Nu zelfonderzoeken niet worden uitgevoerd door opsporingsambtenaren, staan de particuliere onderzoekers geen opsporingsbevoegdheden ter beschikking. Desondanks kan binnen zelfonderzoek veel informatie worden verzameld via het onderzoeken van interne documentatie en systemen (waaronder ook financiële administratie), open bronnen, het interviewen van betrokkenen en getuigen en via overige onderzoeksmethoden zoals het doen van proefaankopen of observaties.²¹ Dit zelfonderzoek hoeft niet te leiden tot een zelfmelding.

Zelfmelden wordt in het kader van dit onderzoek gedefinieerd als het uit eigen beweging bij het openbaar ministerie melding maken van fraude en corruptie die het bedrijf (vermoedelijk) heeft begaan. Het zelfmelden is vaak het resultaat van zelfonderzoek, dat wordt uitgevoerd door advocaten(kantoren), accounts(kantoren) of andere onderzoekers die door het bedrijf zelf zijn ingehuurd.²²

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Accountancy van morgen, ‘Pheijffer en andere hoogleraren zeer kritisch over onderzoek naar Arib’, via www.accountancyvanmorgen.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2022) en Advocatie, ‘Kritiek op onderzoeksrol Van Doorne in The Voice-schandaal zwelt aan’, 20 januari 2022, via www.advocatie.nl (laatst geraadpleegd 9 november 2022).

¹⁷ Overigens zijn verschillende vormen van fraude wel opgenomen in de wet (zie bijvoorbeeld art. 225 e.v. Wetboek van Strafrecht (valsheid in geschrifte), 321 e.v. (verduistering) en 326 e.v. Wetboek van Strafrecht (oplichting)).

¹⁸ Deze omschrijving is ontleend aan de FIOD, zie www.fiod.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2022). Zie ook art. 177, 177a en 178 Wetboek van Strafrecht (actieve omkoping) en art. 362, 363 en 364 Wetboek van Strafrecht (passieve omkoping).

¹⁹ Deze omschrijving is ontleend aan het Functioneel Parket, zie www.om.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2022).

²⁰ Hier worden ook gevallen onder gerekend waarbij een advocaat namens een bedrijf optreedt als opdrachtgever voor een andere onderzoeker.

²¹ C.A. Meerts, W. Huisman & E.R. Kleemans, *Living apart together? Publiek-private relaties in de bestrijding van interne financieel-economische criminaliteit*, Politiewetenschap 127, Politie en Wetenschap, Den Haag: Sdu Uitgevers 2022.

²² V.M. Velthuis, ‘Medewerking door ondernemingen aan een strafrechtelijk onderzoek. Nopen nieuwe ontwikkelingen tot invoering van Nederlands beleid voor interne onderzoeken?’, *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2020-3, p. 94-95.

Het laten verrichten van onderzoek door bedrijven zelf kan gevoelig liggen gelet op de waarborging van de objectiviteit en de transparantie van het opsporingsonderzoek.²³ Voor de forensische accountancy zijn in de tuchtspraak criteria voor onafhankelijkheid en onpartijdigheid ontwikkeld die ook in de beroepsregels voor accountants zijn vastgelegd.²⁴ Deze schrijven onder andere voor dat forensische accountants alleen onderzoek naar feiten mogen doen en aan gerapporteerde feiten geen conclusies over (on)rechtmatigheid mogen verbinden. Nu ook steeds meer advocatenkantoren zich op het interne toedrachtsonderzoek naar fraude en corruptie zijn gaan toeleggen, is een maatschappelijk debat op gang gekomen over de objectiviteit en transparantie van deze vorm van dienstverlening.²⁵ Te meer nu de advocaat een partijdige belangenbehartiger is van de cliënt. Anders gesteld, ondanks dat zij zich onafhankelijk van hun cliënt dienen op te stellen, zijn zij te allen tijde verplicht zijn belangen te behartigen.²⁶ De algemene raad van de Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA) onderkent dat er aan het zelfonderzoek voor bedrijven mogelijke risico's kleven voor de ingehuurde advocaat en heeft daarom richtlijnen gegeven die op 20 mei 2022 zijn gepubliceerd. Daarin staat voorop dat de advocaat gebonden blijft aan de kernwaarden van de advocatuur en zich zal moeten houden aan de beroepsregels. Daarnaast wordt er een aantal risico's onderkend, die kunnen leiden tot laakbaar handelen.²⁷ Inmiddels heeft ook de Raad van Discipline nadere regels gesteld inzake het interne onderzoek dat wordt verricht door de advocaat. In het bijzonder met betrekking tot de objectiviteit, transparantie en de scheiding tussen onderzoeker en verdediging.²⁸ Ook ten aanzien van (forensisch) accountants en andere particuliere onderzoekers, zoals particuliere onderzoeksbedrijven en interne veiligheidsafdelingen, die in opdracht van een bedrijf werken rijzen dezelfde vragen ten aanzien van onpartijdigheid.²⁹ Een interessante discussie die hieraan gerelateerd is, is in hoeverre er in de context van een particulier (zelf)onderzoek gebruik kan worden gemaakt van het (afgeleide) verschoningsrecht. Dit speelt op het moment dat er een advocaat betrokken is in het onderzoeksproces. Deze betrokkenheid kan bestaan uit het doen van onderzoek, maar ook uit het fungeren van de advocaat als opdrachtgever voor het onderzoek, uitgevoerd door een forensisch accountant of particulier onderzoeksbureau.³⁰ Voorgaande punten raken ook nadrukkelijk aan de waarde die

²³ Vgl. J. Polman, 'Justitie laat fraudeonderzoek vaker over aan bedrijven zelf'; *Het Financieele Dagblad*, 4 juni 2019, p. 1. F. Rense & E.R. van Rhijn, 'Intern onderzoek door advocaten. Ergo, gericht onderzoek door deskundigen in vertrouwen', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p. 166. H. Sytema, 'Fraudeonderzoek door de eigen advocaat. Tucht recht als bescherming of beperking?', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p. 159.

²⁴ J. van Wijk, W. Huisman, H.G. van de Bunt & T. Feuth, *Op deugdelijke grondslag. Een exploratieve studie naar de private forensische accountancy*, Zeist: Kerckebosch 2002.

²⁵ Zie o.a. L. van Almelo, Klachtenregen over 'zelfonderzoek', *Advocatenblad* 2020, en P. van Leusden, 'Zelfonderzoek: enige nuancering', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p.120-123.

²⁶ Art. 10 en 10a Advocatenwet. Zie ook Nederlandse Orde van Advocaten, 'Intern feitenonderzoek', via www.advocatenorde.nl (laatst geraadpleegd 19 juni 2021). F. Rense & E.R. van Rhijn, 'Intern onderzoek door advocaten. Ergo, gericht onderzoek door deskundigen in vertrouwen', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p. 166.

²⁷ Nederlandse Orde van Advocaten, 'Intern feitenonderzoek', via www.advocatenorde.nl (laatst geraadpleegd 19 juni 2021).

²⁸ Raad van Discipline Amsterdam 25 juli 2022, ECLI:NL:TADRAMS:2022:140.

²⁹ Vgl. F. Rense & E.R. van Rhijn, 'Intern onderzoek door advocaten. Ergo, gericht onderzoek door deskundigen in vertrouwen', *Tijdschrift voor Sanctierecht & Onderneming* 2020, nr. 3/4, p. 167. C.A. Meerts, W. Huisman & E.R. Kleemans, *Living apart together? Publiek-private relaties in de bestrijding van interne financieel-economische criminaliteit*, Politiewetenschap 127, Politie en Wetenschap, Den Haag: Sdu Uitgevers 2022.

³⁰ C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019.

kan worden gehecht aan een zelfonderzoek in het kader van een strafrechtelijke procedure, bijvoorbeeld naar aanleiding van zelfmelden.³¹

Door gebrek aan richtlijnen en beleidskaders is daarnaast onduidelijk op welke wijze het zelfmelden wordt meegewogen in de sanctieoplegging. Enige inzichtelijkheid kan worden geboden in de overwegingen van het openbaar ministerie in het kader van een individuele transactie, zoals in de transacties van SHV Holdings en haar dochterbedrijven Econosto Mideast, Econosto en ERIKS. Daarin heeft het OM aangegeven op welke wijze medewerking is verleend door de bedrijven en hoe dat in positieve zin is meegewogen in de bepaling van het boetebedrag.³² Een vooraf bepaald toetsingskader ontbreekt echter, wat op gespannen voet staat met het rechtszekerheids- en gelijkheidsbeginsel en bovendien een obstakel voor bedrijven kan vormen om strafbare feiten zelf te onderzoeken en/of zelf te melden.³³ In dit kader valt ook de term ‘klassenjustitie’ soms in het maatschappelijke debat.³⁴

3. Doel- en vraagstelling

De doelstelling van het onderzoek is het inventariseren van ervaringen met het zelfonderzoek en het zelfmelden van mogelijke financieel-economische criminaliteit door bedrijven in enkele andere landen, en de gepercipieerde opbrengsten en risico's van het zelf (laten) onderzoeken en zelfmelden van mogelijk financieel-economische criminaliteit door bedrijven in Nederland.

Het onderzoek valt uiteen in twee deelonderzoeken die onlosmakelijk verbonden zijn. In Deel A staan de ervaringen met zelfonderzoek en zelfmelden in andere landen in rechtsvergelijkend perspectief centraal. In Deel B wordt – op basis van de resultaten van Deel A – empirisch onderzoek verricht naar de opbrengsten en risico's van zelfonderzoek en zelfmelden in Nederland. In het onderzoek staan daarbij de hiernavolgende vragen centraal.

Deel A Ervaringen met zelfonderzoek en zelfmelden in andere landen

Probleemstelling:

Welke vormen van zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven bestaan er in Duitsland, Engeland (en Wales), Frankrijk en de Verenigde Staten, welke ervaringen zijn met het

³¹ C.A. Meerts, W. Huisman & E.R. Kleemans, *Living apart together? Publiek-private relaties in de bestrijding van interne financieel-economische criminaliteit*, Politiewetenschap 127, Politie en Wetenschap, Den Haag: Sdu Uitgevers 2022.

³² Openbaar ministerie, ‘Nelson - Vanguard Feitenrelaas en Beoordeling Openbaar Ministerie’, via www.om.nl (laatst geraadpleegd 19 juni 2021). Openbaar ministerie, ‘Nelson - Gali Feitenrelaas en Beoordeling Openbaar Ministerie’, via www.om.nl (laatst geraadpleegd 19 juni 2021). Openbaar ministerie, ‘Nelson - Wadi Feitenrelaas en Beoordeling Openbaar Ministerie’, via www.om.nl (laatst geraadpleegd 19 juni 2021).

³³ OECD, *Implementing the OECD anti-bribery convention. Phase 4 report: Netherlands*, via www.oecd.org (laatst geraadpleegd 18 juni 2021).

³⁴ “Klassenjustitie is selectieve rechtspleging die iemand/een bedrijf illegitiem benadeelt wanneer die persoon/dat bedrijf niet tot de heersende klasse behoort en illegitiem bevoordeelt wanneer die persoon/dat bedrijf wel tot de heersende klasse behoort. Deze vormen van benadeling of bevoordeling kunnen illegitiem zijn op grond van het recht en/of door burgers als illegitiem worden ervaren. Vormen van bevoordelende en benadelende klassenjustitie kunnen zowel op directe als indirecte en zowel op bewuste als onbewuste wijze tot stand komen en kunnen systematisch of incidenteel van aard zijn”. Zie K. van den Bos, L. Ansems, M. Schiffelers, S. Kerssies & J. Lindeman, *Een verkennend kwalitatief onderzoek naar klassenjustitie in de Nederlandse strafrechtketen*, Universiteit Utrecht 2021. In de context van dit onderzoek kunnen we dit interpreteren als een mogelijke onrechtvaardige bevoordeling van kapitaalkrachtige bedrijven, die door middel van het laten uitvoeren van een zelfonderzoek en het overgaan tot een zelfmelding, strafvervolgning zouden kunnen afkopen. Hierdoor zouden deze kapitaalkrachtige bedrijven worden bevoordeeld ten opzichte van natuurlijke personen en bedrijven die de middelen niet hebben om een zelfonderzoek uit te laten voeren.

zelfonderzoek en zelfmelden in praktijk opgedaan en wat zijn mogelijke relevante aandachtspunten voor Nederland?

Bovenstaande probleemstelling wordt hieronder als volgt geoperationaliseerd met behulp van verschillende deelvragen.

Deelvragen:

1. Wat zijn de algemene uitgangspunten van het Nederlandse, Duitse, Engelse, Franse en Amerikaanse strafproces? En wat zijn binnen het zelfonderzoek en het zelfmelden de rol van de advocaat en de accountant in deze landen?
2. Hoe is zelfonderzoek en zelfmelden naar fraude en corruptie door bedrijven in de hiervoor genoemde landen gereguleerd?
3. Wat is er bepaald aan randvoorwaarden aan en incentives voor zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven die mogelijk fraude en corruptie pleegden?
4. Welke ervaringen bestaan er met zelfonderzoek en zelfmelden in deze landen; welke voor- en nadelen worden daarbij gezien en door wie?
5. Tot welke kritiek heeft deze werkwijze in deze landen geleid en welke partijen/ belangen speelden hierbij de belangrijkste rollen?
6. Zijn er aanwijzingen dat het zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven de opsporing en vervolging van fraude en corruptie heeft verbeterd of verslechterd? Zo ja, welke aanwijzingen en welke verbeteringen of verslechtingen?
7. Welke aandachtspunten volgen uit de ervaringen met zelfonderzoek en zelfmelden in de andere landen?
8. Welke aandachtspunten zijn mogelijke ook relevant voor Nederland?

Deelonderzoek A richt zich hiermee op een internationale (rechts)vergelijking ten aanzien van de onderwerpen zelfonderzoek en zelfmelden. Deelonderzoek B zoekt vervolgens verdieping op deze onderwerpen binnen de Nederlandse situatie.

Deel B Gepercipieerde opbrengsten en risico's van zelfonderzoek en zelfmelden in Nederland

Probleemstelling:

Welke potentiële opbrengsten en risico's zien deskundigen (voor- en tegenstanders en neutrale beschouwers) aan het op verzoek of in opdracht van bedrijven zelf (laten) onderzoeken van fraude en corruptie door advocaten(kantoren), accountants(kantoren) en andere particuliere onderzoekers en aan zelfmelding en welke ideeën hebben zij over mogelijkheden om zelfonderzoek en zelfmelden eventueel in Nederland te reguleren en het daarbij gescheiden houden van verantwoordelijkheden?

Bovenstaande probleemstelling wordt hieronder als volgt geoperationaliseerd met behulp van verschillende deelvragen.

Deelvragen:

1. Op welke wijze worden zelfonderzoek en zelfmelden in Nederland uitgevoerd?
2. Welke potentiële opbrengsten en risico's zijn uit eerder wetenschappelijk onderzoek naar zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven af te leiden?
3. Welke potentiële opbrengsten en risico's zien deskundigen aan zelfonderzoek door advocaten(kantoren), accountants(kantoren) en eventueel andere beroepsgroepen die door

het bedrijf zelf worden ingehuurd en aan zelfmelding? Hoe groot achten zij deze potentiële opbrengsten en risico's?

4. Hoe beoordelen deskundigen de relevantie en toepasbaarheid voor Nederland van aandachtspunten, die uit Deelonderzoek A naar voren kwamen?
5. Welke ideeën bestaan er bij deskundigen over mogelijkheden om zelfonderzoek en zelfmelden in Nederland eventueel te reguleren? Aan welke voorwaarden dient (de inrichting van) eventuele regulering van zelfonderzoek en zelfmelden te voldoen in de ogen van de respondenten en hoe zouden verantwoordelijkheden daarbij moeten worden gescheiden?

4. Uitvoering van het onderzoek

De opzet van het onderzoek valt uiteen in twee delen, die corresponderen met de beide hoofdthema's: ervaringen met zelfonderzoek en zelfmelden in andere landen enerzijds, en de gepercipieerde opbrengsten en risico's van zelfonderzoek en zelfmelden in Nederland anderzijds. De beantwoording van de hiervoor genoemde deelvragen (en daarmee uiteindelijk) de tweeledige centrale probleemstelling, vergt een triangulatie van methoden. De operationalisering van de beantwoording van de deelvragen wordt hierna per deelonderzoek nader uiteengezet.

Om Deelonderzoek A en B goed te kunnen uitvoeren, zijn wij gestart met het uitvoeren van *desk research* naar de Nederlandse situatie. Het *desk research* is opgemaakt uit de analyse van wet- en regelgeving, (beleids)documenten en andere informatie over regelgeving en een media-analyse. Aangezien de discussie over zelfonderzoek en zelfmelden voor een belangrijk deel in de vakliteratuur en -media wordt gevoerd, hebben wij ook een literatuurstudie uitgevoerd. Deze informatie bestaat voor een belangrijk deel uit de feitelijke beschrijving van de situatie. Wij zijn echter ook geïnteresseerd in de perceptie en meningen van deskundigen over de Nederlandse situatie. Deze informatie is binnen het *desk research* verzameld met behulp van een media-analyse.

Rechtsvergelijkend onderzoek – Deelonderzoek A

In Deel A van dit onderzoek staan, zoals reeds gezegd, de ervaringen met zelfonderzoek en zelfmelden in andere landen centraal. Om de benodigde informatie te verzamelen is met behulp van de rechtsvergelijkende methode van Gorlé e.a.³⁵ onderzoek gedaan naar de vormen van zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven in Duitsland, Engeland (en Wales), Frankrijk en de Verenigde Staten. Deze landen beschikken over gedetailleerde (voorgenomen) regelingen inzake zelfonderzoek en zelfmelden, waardoor het mogelijk wordt om betreffende instrumenten diepgravend te analyseren.

Deze rechtsvergelijkende methode bestaat uit vier opeenvolgende fasen: beschrijven, vergelijken, verklaren en waarderen.³⁶ De eerste stap – beschrijven – geeft een inzicht in het te onderzoeken rechtsobject in Duitsland, Engeland (en Wales), Frankrijk en de Verenigde Staten, door onderzoek te doen naar de rechtsbronnen, middelen en uitgangspunten van die rechtsordes.³⁷ Voor dit onderzoek is bij de beschrijving in het bijzonder aandacht besteed aan de vormen van zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven die fraude en corruptie pleegden, de randvoorwaarden en incentives voor zelfonderzoek en zelfmelden, de ervaringen in de

³⁵ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007.

³⁶ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007, nr. 38 e.v.

³⁷ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007, nr. 56 e.v.

landen met het zelfonderzoek en het zelfmelden, de discussie over zelfonderzoek en zelfmelden in deze landen en de gevolgen van het zelfonderzoek en zelfmelden in deze landen. Aan de hand van juridisch-dogmatisch onderzoek is systematisch gezocht naar wet- en regelgeving, literatuur en - indien relevant - jurisprudentie. Allereerst is daarbij gezocht naar wet- en regelgeving, (beleids)documenten en andere informatie over regelgeving van de vier geselecteerde landen. Op basis daarvan is in detail de procedure voor zelfonderzoek en de zelfmeldprocedure in die landen in kaart gebracht, door de totstandkoming en ratio en het juridisch kader van het zelfonderzoek, het zelfmelden, de juridische gevolgen van de regeling, de rechterlijke toets en de rechtswaarborgen te beschrijven. Tevens zijn de relevante Nederlandse regelingen in kaart gebracht.

Bij de tweede stap – vergelijken – zijn de resultaten uit het onderzoek naar de buitenlandse rechtsordes met elkaar vergeleken en de verschillen en overeenkomsten (schematisch) in kaart gebracht.³⁸ Bij de derde stap – verklaren – is een verklaring gegeven voor de geconstateerde verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende rechtsordes. Daarbij kan onder meer worden gedacht aan de historische achtergrond, economische, politieke, maatschappelijke of culturele ontwikkelingen.³⁹ Bij de laatste stap – waarderen – hebben wij op basis van de resultaten uit het rechtsvergelijkend onderzoek een waarderend oordeel gegeven over de vraag welke aandachtspunten voor Nederland bij het invoeren van een regeling inzake zelfmelden en zelfonderzoek relevant zijn. In het bijzonder hebben we gekeken naar welke aandachtspunten veelvuldig zijn genoemd en/of sterke gelijkenissen vormen met discussies die in Nederland zijn gevoerd.⁴⁰ Derhalve is ten behoeve van de rechtsvergelijking ook de huidige situatie in Nederland beschreven. De resultaten van Deelonderzoek A zijn vervolgens in Deelonderzoek B voorgelegd aan respondenten, om in kaart te brengen wat hun oordeel is over de relevantie en toepasbaarheid van de factoren en aandachtspunten uit Deelonderzoek A voor de Nederlandse situatie.

Empirisch onderzoek – Deelonderzoek B

De data die in het kader van Deelonderzoek B zijn verzameld zijn verkregen met de inzet van kwalitatieve onderzoeksmethoden. In het bijzonder zijn semigestructureerde interviews gehouden met 29 onderzoekers, opdrachtgevers en het openbaar ministerie en de FIOD en zijn drie expertmeetings georganiseerd met in totaal 9 overige deskundigen.

De dataverzameling van Deelonderzoek B bestaat voor het belangrijkste deel uit 28 semigestructureerde interviews met 29 respondenten, die zijn afgenomen met gebruikmaking van een topiclijst. In de topiclijst zijn onderwerpen opgenomen die noodzakelijk zijn voor de beantwoording van de onderzoeksvragen, gebaseerd op de onderzoeksvragen, literatuur, de beschrijving van de Nederlandse situatie en de uitkomsten van Deelonderzoek A. Gezien de vraagstelling en de populatie gaat het hier specifiek om een expertinterview.⁴¹ De interviews zijn allen – met uitdrukkelijke toestemming van de respondent – opgenomen om vervolgens letterlijk getranscribeerd te worden. Aangezien de beperkende maatregelen rondom COVID-19 voor een groot deel van de dataverzamelingsperiode nog van kracht waren, hebben alle interviews, uitgezonderd één, via de *video-conferencing software* van Microsoft Teams plaatsgevonden. De interviews zijn allen afgenomen door een team van twee onderzoekers.

³⁸ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007, nr. 102 e.v.

³⁹ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007, nr. 106 e.v.

⁴⁰ F. Gorlé, G. Bourgeois, H. Bocken, F. Reyntjes, W. de Bondt & K. Lemmens, *Rechtsvergelijking*, Brussel: E. Story-Scientia 2007, nr. 108 e.v.

⁴¹ D.B. Baarda, M.P.M. de Goede & A.G.E van der Meer-Middelburg, *Basisboek Open interviews. Praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews*, Groningen: Stenfert Kroese 1996.

Gezien de aard van de vraagstelling is gebruik gemaakt van *convenience sampling* (doelgerichte steekproef): de doelgroep is zo specifiek dat het gerandomiseerd trekken van een steekproef waarschijnlijk onvoldoende nuttige respondenten op zou leveren. De populatie is divers: deze bestaat niet uit een specifieke, goed afgebakende beroepsgroep. De populatie bestaat uit experts op het gebied van zelfonderzoek en strafrecht (particuliere onderzoekers (waaronder advocaten en forensisch accountants), professionals uit het strafrechtelijke systeem die te maken krijgen met zelfonderzoek en zelfmeldingen (FIOD en het openbaar ministerie) en de opdrachtgevers die al dan niet kiezen voor zelfonderzoek). Respondenten zijn geworven op basis van de uitgevoerde media-analyse, het netwerk van de onderzoekers en met gebruikmaking van sleutelfiguren en de sneeuwbalmethode. De 29 respondenten zijn als volgt over de respondentgroepen verdeeld. Tien respondenten zijn werkzaam binnen de strafrechtelijke keten. Twee van deze respondenten zijn werkzaam bij de FIOD, zeven bij het Functioneel Parket en één bij het Landelijk Parket. Er is bewust gekozen voor een nadruk op het Functioneel Parket, gezien de betrokkenheid bij en ervaring met zelfmeldingen (en het zelfonderzoek dat daaraan ten grondslag ligt) van deze organisatie. Tien respondenten zijn werkzaam als onderzoeker. Vier hiervan zijn werkzaam als advocaat-onderzoeker, drie als forensisch accountant en drie zijn werkzaam bij een (gespecialiseerd) particulier onderzoeksbureau. Ten slotte hebben wij acht opdrachtgevers gesproken. Deze respondenten zijn (in het verleden) werkzaam (geweest) bij grote bedrijven en hebben een zelfmelding gedaan, of indien dit niet het geval is, veel ervaring met zelfonderzoek en de overwegingen om al dan niet over te gaan tot een zelfmelding. Twee respondenten, beiden werkzaam bij een advocatenkantoor, gaven aan zowel in het verleden onderzoekswerkzaamheden te hebben verricht, als op te treden als opdrachtgever.

Ter afsluiting van het empirische gedeelte van het onderzoek zijn drie expertseminars georganiseerd met deskundigen die niet al vertegenwoordigd zijn in de interviews. Tijdens de expertseminars zijn de uitkomsten van beide deelonderzoeken aan deelnemers voorgelegd in de vorm van stellingen. Er is voor de expertseminars dan ook een aparte topiclijst gecreëerd. Gezien het doel van de expertseminars – verdieping, verbreding en duiding – vormden zij het empirische sluitstuk van het onderzoek. Zij hebben in oktober 2022 plaatsgevonden. De onderzoekers zijn tijdens de expertseminars opgetreden als gespreksleider, waarbij de deelnemers onder elkaar hebben gediscussieerd. Op deze wijze hebben wij de mogelijkheid gecreëerd om het bereik van het onderzoek te vergroten, en de resultaten te valideren. De expertseminars zijn – met uitdrukkelijke toestemming van de deelnemers – opgenomen en er heeft uitgebreide verslaglegging plaatsgevonden.

Ook voor het werven van deelnemers voor de expertseminars is gebruik gemaakt van sleutelfiguren, de sneeuwbalmethode en het eigen netwerk van de onderzoekers.⁴² Er hebben drie expertseminars met telkens drie deelnemers plaatsgevonden. De expertseminars zijn thematisch georganiseerd. Expertseminar 1 was ‘overkoepelend’ en bestond uit vertegenwoordigers van de NBA en een vakjournalist. Het tweede expertseminar was gefocust op accountancy (niet forensisch), aangevuld met een vakjournalist. Het laatste seminar was gevuld met mensen die betrokken zijn bij het oordelen over mogelijke gevallen van fraude of corruptie of een transactiebeslissing (juristen werkzaam in de rechterlijke macht, de wetenschap en de Toetsingscommissie hoge transacties). Alle drie de expertseminars hebben twee uur in beslag genomen. De expertseminars hebben, op een na, plaatsgevonden op de Vrije Universiteit Amsterdam. Om praktische redenen bleek het onmogelijk om het laatste expertseminar in fysieke vorm te laten plaatsvinden. Om deze reden is gekozen voor een online bijeenkomst met

⁴² Het werven van deelnemers voor de expertseminars is aanzienlijk moeizamer verlopen dan de werving van de respondenten voor de interviews. De belangrijkste reden voor non-respons (voor zover voor ons inzichtelijk) bleek niet te liggen in desinteresse of onwil, maar in een eigen inschatting dat de bijdrage niet nuttig zou zijn.

gebruikmaking van Microsoft Teams. Ook voor de expertseminars geldt dat deelnemers is medegedeeld dat geen herleidbare details in de eindrapportage worden weergegeven.

De via de interviews en expertseminars verzamelde gegevens zijn via kwalitatieve analysemethoden geanalyseerd ter beantwoording van de deelvragen. Er is hierbij gebruik gemaakt van thematisch coderen en open coderen aan de hand van een cyclisch-iteratief proces. Tot slot hebben wij door middel van patroonanalyse gezocht naar bepaalde patronen in de data, waarbij de codes gegroepeerd worden aan de hand van (onder andere) de onderzoeksvragen.⁴³

5. Beantwoording van de onderzoeksvragen

Net als in andere landen is in Nederland een praktijk ontstaan waarin bedrijven en andere organisaties bij signalen van fraude of corruptie binnen de organisatie feitenonderzoek laten uitvoeren en waarin ze op basis van de resultaten van dit onderzoek kunnen beslissen de geconstateerde feiten te melden bij het openbaar ministerie. Over deze praktijk is recent opnieuw een discussie in de media uitgebroken tussen voor- en tegenstanders van zelfonderzoek en zelfmelden. Voorstanders wijzen op de efficiency waardoor meer fraude- en corruptiezaken kunnen worden onderzocht en afgedaan en op de deskundigheid van gespecialiseerde bureaus, zoals forensische accountants. Tegenstanders betwijfelen de onafhankelijkheid van particuliere onderzoekers, hekelen het oneigenlijk gebruik van het verschoningsrecht bij deze praktijk en zien strafkorting aan bedrijven die zelfmelden als een vorm van klassenjustitie.⁴⁴

De praktijk van zelfonderzoek naar fraude en corruptie en de discussie erover zijn niet nieuw.⁴⁵ Naar aanleiding de ‘Bonnetjesaffaire’ en door KPMG uitgevoerd onderzoek naar het declaratiegedrag van oud-burgermeester Bram Peper ontstond een vergelijkbare discussie over de toen nieuwe praktijk van forensisch accountantsonderzoek.⁴⁶ De huidige discussie richt zich in het bijzonder op de nieuwe rol van de advocaat-onderzoeker en de betekenis van zelfonderzoek en zelfmelden voor strafrechtelijk onderzoek en afdoening. Naar aanleiding van de recente discussie zijn vragen aan de minister van Justitie en Veiligheid gesteld door leden van de Tweede Kamer. Deze Kamervragen zijn aanleiding voor het laten uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek naar praktijken en regulering van zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven bij fraude en corruptie. In dit onderzoek zijn, zoals eerder uiteengezet, twee probleemstellingen behandeld.

5.1 Lessen uit het buitenland

De eerste probleemstelling is:

Welke vormen van zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven bestaan er in Duitsland, Engeland (en Wales), Frankrijk en de Verenigde Staten, welke ervaringen zijn met het zelfonderzoek en zelfmelden in praktijk opgedaan en wat zijn mogelijke relevante aandachtspunten voor Nederland?

Om deze vraag te beantwoorden is de regulering van zelfonderzoek en zelfmelden in vier landen – Duitsland, Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten – onderzocht en vergeleken met

⁴³ J. Evers, *Kwalitatief interviewen. Kunst én kunde*, Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers 2015.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld J. Sikkelbroeck, ‘De NOvA moet ingrijpen bij Zuidas advocaten die ‘zelfonderzoek’ doen’, via www.lawforum.nl (laatst geraadpleegd 14 december 2022) en accountant.nl, ‘SP stelt Kamervragen over fraudeonderzoek door advocaten’, via www.accountant.nl (laatst geraadpleegd 14 december 2022).

⁴⁵ C. Meerts, *Corporate Investigations, Corporate Justice and Public-Private Relations. Towards a New Conceptualisation*, Palgrave: McMillan 2019.

⁴⁶ J. van Wijk, W. Huisman, H.G. van de Bunt & T. Feuth, *Op deugdelijke grondslag. Een exploratieve studie naar de private forensische accountancy*, Zeist: Kerckebosch 2002.

regulering in Nederland. De onderzochte landen hebben verschillende regelingen die verschillende accenten op bepaalde onderdelen van de regeling leggen. Zo maken Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten gebruik van zogenoemde vervolgingsrichtlijnen, terwijl het Duitse wetsvoorstel in een wettelijke regeling voorziet. Sommige regelingen geven nauwgezette voorwaarden waaraan het zelfonderzoek moet voldoen, zoals in Duitsland, terwijl andere regelingen ruimer zijn geformuleerd, zoals in Frankrijk. In sommige landen ligt de nadruk op de medewerking van het bedrijf aan het opsporingsonderzoek, zoals in Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten. In sommige landen, zoals de Verenigde Staten, wordt voor bedrijven duidelijk geformuleerd wat de gevolgen zijn van een zelfmelding, in het bijzonder in relatie tot mogelijke incentives, terwijl in andere landen, zoals Frankrijk en Engeland, de mogelijke gevolgen van een zelfmelding niet duidelijk in de regeling zijn terug te vinden. Tot slot biedt enkel Duitsland enige rechtswaarborgen voor betrokken medewerkers, zoals het zwijgrecht. Voor een volledig overzicht verwijzen wij de lezer naar het rapport.

Bij de landenbeschrijvingen is tevens aandacht besteed aan de opgedane ervaringen met het zelfonderzoek en het zelfmelden. Een belangrijke kanttekening is daarbij dat in Duitsland sprake is van een wetsvoorstel en er in zoverre dus nog geen praktijkervaring is opgedaan met deze regeling. In de overige landen lijken ervaringen overwegend positief te zijn. Zowel voor het bedrijf zelf als voor de opsporende autoriteiten lijken de regelingen voordelen te hebben.

Op basis van de discussie in de verschillende landen is vervolgens een aantal aandachtspunten per onderzocht land geformuleerd. Die hebben tezamen geleid tot de volgende vier categorieën aandachtspunten voor Nederland.

Voorwaarden	Incentives
<ul style="list-style-type: none"> - <i>De eisen die worden gesteld aan het zelfonderzoek</i> - <i>Moment van zelfmelden</i> - <i>Gevolgen van zelfmelden</i> - <i>Type regeling</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Strafkorting</i> - <i>Alternatieve afdoening versus vervolgen</i> - <i>Garanties</i>
Procedure	Rechtswaarborgen
<ul style="list-style-type: none"> - <i>Aansluiten bij bestaande buitenlandse regelingen</i> - <i>Verhouding zelfonderzoeker en verdediging</i> - <i>Rechterlijke toets</i> 	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Vertrouwelijkheid onderzoek</i> - <i>Positie van de medewerkers</i> - <i>Slachtofferbescherming</i>

5.2 Praktijkervaringen in Nederland

De tweede probleemstelling van dit onderzoek is:

Welke potentiële opbrengsten en risico's zien deskundigen (voor- en tegenstanders en neutrale beschouwers) aan het op verzoek of in opdracht van bedrijven zelf (laten) onderzoeken van fraude en corruptie door advocaten(kantoren), accountants(kantoren) en andere particuliere onderzoekers en aan zelfmelding en welke ideeën hebben zij over mogelijkheden om zelfonderzoek en zelfmelden eventueel in Nederland te reguleren en het daarbij gescheiden houden van verantwoordelijkheden?

Gegeven de discussie die aanleiding was voor dit onderzoek, is het eerste opvallende onderzoeksresultaat dat er vooral overeenkomsten zijn in de opvattingen van de verschillende deskundigen over zelfonderzoek en zelfmelding en regulering daarvan. Een eerste punt van overeenstemming betreft de algemene opvatting dat het uitvoeren van een zelfonderzoek (los

van een zelfmelding) positief is en moet worden gestimuleerd in het kader van het voorkomen van fraude en corruptie en het zelfreinigend vermogen van bedrijven, de maatschappelijke verantwoordelijkheid van bedrijven en het capaciteitstekort bij opsporing en vervolging.

Bovendien zijn de deskundigen eensgezind over de opbrengsten van zelfonderzoek en zelfmelden voor de drie categorieën belanghebbende partijen: bedrijven, het openbaar ministerie en de opsporingsdiensten en de maatschappij als geheel. Efficiëntie en informatievoorziening worden door alle typen deskundigen voor alle drie belanghebbende partijen gezien als belangrijke potentiële opbrengsten. De invulling van deze twee typen opbrengsten verschilt per partij. Efficiëntie betekent voor bedrijven snellere duidelijkheid over de feiten en eventuele (strafrechtelijke) gevolgen, voor het openbaar ministerie en de opsporingsdiensten betekent efficiëntie dat eigen capaciteit wordt gespaard en voor de maatschappij betekent dit besparing van belastinggeld doordat bedrijven zelf het onderzoek betalen. Informatievoorziening voor bedrijven betekent inzicht in aard, omvang en oorzaken van problemen binnen de eigen organisatie, voor het openbaar ministerie en de opsporingsdiensten betekent informatievoorziening inzicht in strafbare feiten die anders verborgen blijven en ook voor de maatschappij is het een opbrengst wanneer er een vollediger zicht is op fraude en corruptie in Nederland. Voor bedrijven worden daarnaast nog meer opbrengsten gezien: de mogelijkheid van controle over het onderzoek en de gevolgen, het kunnen nemen van verantwoordelijkheid (of afleggen van verantwoording) en de kans op strafvermindering. Voor het openbaar ministerie en de opsporingsdiensten wordt controle over het zelfonderzoek en daarmee de aangeleverde informatie als aanvullende opbrengst gezien. Voor de maatschappij wordt als aanvullende opbrengst benoemd dat zelfonderzoek (eventueel in combinatie met een zelfmelding) de integriteit van Nederlandse bedrijven bevordert.

Ook over risico's zijn de verschillende typen deskundigen opvallend eensgezind. Risico's voor bedrijven zijn volgens hen de kosten van zelfonderzoek, de beperking in onderzoeksmogelijkheden (ten opzichte van opsporingsonderzoek), zelfincriminatie, de onzekerheid over de vervolgstappen na een zelfmelding en reputatieschade. Genoemde risico's voor de opsporing en vervolging van fraude en corruptie hebben voor een belangrijk deel te maken met de vraag in hoeverre er door opsporingsinstanties en het openbaar ministerie kan worden vertrouwd op de informatie die door bedrijven en hun onderzoekers wordt aangeleverd. Dit valt uiteen in drie zorgpunten: de kwaliteit van het onderzoek en de onderzoeker, de beïnvloeding door onderzoekers en opdrachtgevers en het uitblijven van transparantie door een melder na een zelfmelding. Ook een negatieve publieke opinie over de praktijk van zelfonderzoek en zelfmelden wordt als risico gezien voor het openbaar ministerie en opsporingsinstanties. Voor de maatschappij zijn er ten slotte twee risico's geïdentificeerd: een gebrek aan kennis over fraude en corruptie en het risico op klassenjustitie wanneer strafrechtelijke consequenties voor bedrijven na zelfonderzoek en zelfmelden minder ingrijpend zijn dan strafrechtelijke consequenties voor rechtspersonen of natuurlijke personen die geen zelfonderzoek kunnen doen.

Desondanks zien deskundigen klassenjustitie niet als een substantieel risico. Klassenjustitie wordt vooral gepresenteerd als een probleem in de publieke perceptie, dat is op te lossen door transparantie te betrachten. Deskundigen zien hier een belangrijke rol voor met name het openbaar ministerie. Als zelfonderzoek en zelfmelden door het openbaar ministerie worden gezien als iets positiefs dat dient te worden gestimuleerd en beloond, dan dient het openbaar ministerie dat goed uit te leggen aan de maatschappij.

Ondanks dat deskundigen klassenjustitie een te zware kwalificering vinden, wijzen zij ook op de risico's en mogelijke rechtsongelijkheid wanneer de vervolgingsbeslissing wordt beïnvloed door een zelfmelding en het daaraan ten grondslag liggende zelfonderzoek. Het feit dat een bedrijf wordt beloond voor goed gedrag kan aan de ene kant worden gezien als logisch gevolg van de procedure: als het wenselijk wordt geacht dat bedrijven zichzelf onderzoeken en

melden, dan helpt het om incentives te bieden. Aan de andere kant roept dit de vraag op of dit rechtvaardig is ten opzichte van bedrijven (en natuurlijke personen) die niet in de positie zijn om een zelfonderzoek uit te voeren. Een dergelijk bedrijf kan zich alsnog melden, maar de vraag is of een zelfmelding waar geen zelfonderzoek aan ten grondslag ligt, het bedrijf eenzelfde voordeel zal bieden (de aangeleverde informatie is immers waarschijnlijk minder omvangrijk).

Een andere bevinding waarover deskundigen eensgezind zijn is het belang van de fase van de opdrachtverlening van het zelfonderzoek. De onderzoeksopdracht is bepalend voor het verdere proces van onderzoek, melden en besluitvorming over de gevolgen van de melding. Waar de publieke discussie zich vooral lijkt te richten op de eindfase (de vervolgingsbeslissing), leggen de deskundigen dus vooral de nadruk op het allereerste begin (de onderzoeksopdracht). Deskundigen die zich in de media laten horen, hebben hier recentelijk ook de nadruk op gelegd.⁴⁷ Een goed onderzoek begint bij een goede onderzoeksopdracht, waarin de scope van het onderzoek wordt bepaald en alle relevante onderzoekspaden worden meegenomen. Dit wil zeggen dat bijvoorbeeld niet alleen wordt gekeken naar het gedrag van een specifieke betrokkene, maar ook naar het gedrag van de mensen daaromheen en de context waarin het gedrag heeft plaatsgevonden. Hier hangt mee samen dat dient te worden vermeden dat een onderzoeksopdracht wordt gegeven door personen die mogelijk betrokkenheid hebben bij het onderzochte gedrag. Om deze reden wordt de raad van commissarissen vaak benoemd als meest geschikte opdrachtgever. Het is echter moeilijk om een volledig onafhankelijke opdrachtgever te hebben bij zelfonderzoek, aangezien de opdrachtgever altijd het belang van de onderzochte onderneming zal behartigen.

Ten slotte zijn de meeste deskundigen het erover eens dat er enige vorm van regulering van zelfonderzoek en zelfmelden bij fraude en corruptie wenselijk is. Deskundigen zijn minder uitgesproken over de vorm van regulering (wettelijke regeling, vervolgingsrichtlijnen of beroepsregels), dan over hetgeen dat gereguleerd dient te worden. Suggesties vallen uiteen in voorwaarden voor het onderzoek en voorwaarden voor de onderzoeker via een kwaliteitsstempel of vergunning. Ook hebben de deskundigen suggesties ten aanzien van het scheiden van rollen, vooral voor wat betreft een bij het onderzoek betrokken advocaat. Volgens de deskundigen is het belangrijk de rollen van onderzoeker, adviseur en/of verdediging te scheiden. Hoewel een zelfmelding volgens de deskundigen niet te strikt gereguleerd dient te worden, wijzen de meeste deskundigen erop dat het goed zou zijn om – net als in de Verenigde Staten – met straftoemings- en kortingsrichtlijnen te gaan werken voor de wijze waarop de zelfmelding een rol speelt bij de afdoening van de zaak door het openbaar ministerie. Aanvullende eisen, zoals tijdigheid van de melding, volledigheid en medewerking zijn volgens de meeste deskundigen ook zinvol.

Dit alles moet duidelijkheid geven aan zowel de (potentiële) melder als het openbaar ministerie. Deskundigen vinden verder dat de rechter ook een belangrijke rol heeft te vervullen bij het vervolg na de zelfmelding. Door een marginale toetsing van een eventuele buitengerechtelijke afdoening in de vorm van een transactieovereenkomst zorgt de rechter voor meer transparantie. Dit leidt enerzijds tot meer maatschappelijk draagvlak en anderzijds tot een betere bescherming van de rechtspositie van bedrijven.

De regelingen in het buitenland hebben voor een deel alleen betrekking op corruptie. De vraag kan daarom worden gesteld of er een wezenlijk verschil bestaat tussen corruptie en fraude met betrekking tot zelfonderzoek en zelfmelden. Op een uitzondering na zien deskundigen geen verschillen tussen fraude en corruptie op het gebied van zelfonderzoek en zelfmelden. Het verschil dat kan worden geïdentificeerd is dat deskundigen benadrukken dat zelfmelden met

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld Accountancy van morgen, ‘Pheijffer en andere hoogleraren zeer kritisch over onderzoek naar Arib’, via <https://www.accountancyvanmorgen.nl> (laatst geraadpleegd 8 november 2022).

name een belangrijke rol kan vervullen in de bestrijding van (buitenlandse) corruptie, gezien de beperkte mogelijkheden van Nederlandse opsporingsinstanties om (snel) informatie uit het buitenland te vergaren.

Verschillen van inzicht

Bij de praktijk van zelfonderzoek en zelfmelden betrokken deskundigen zijn dus meer eensgezind en genuanceerd, dan het beeld dat in de mediadiscussie naar voren komt. Desondanks zijn er ook verschillen van inzicht.

Een eerste verschil van inzicht tussen de deskundigen is gerelateerd aan de wenselijkheid van een zelfmelding. Waar de deskundigen eensgezind positief zijn over het zelfonderzoek, is dat niet het geval ten aanzien van de zelfmelding. De meeste deskundigen zijn positief ten opzichte van het principe van zelfmelden, maar tegelijkertijd plaatst een deel van hen kanttekeningen bij hoe het momenteel in Nederland geregeld is. Zo stellen zij dat de gevolgen van een melding nog te onduidelijk zijn voor bedrijven, maar dat het ook voor het openbaar ministerie nog niet voldoende helder is hoe er dient te worden omgegaan met een zelfmelding. Deskundigen die positief zijn over een zelfmelding (met name degenen die werkzaam zijn bij het openbaar ministerie of de FIOD) leggen in het bijzonder de nadruk op het verbreden van de kennispositie van opsporing en vervolging ten aanzien van fraude en corruptie. Het algemene belang van misdaadbestrijding wordt volgens deze deskundigen gediend met een zelfmelding. Onder de deskundigen uit de groepen van opdrachtgevers en onderzoekers klinken daarnaast ook enige kritische geluiden ten aanzien van zelfmelden. Zij stellen dat de eventuele voordelen van het zelfmelden op dit moment in ieder geval niet opwegen tegen de nadelen. Er worden drie nadelen geïdentificeerd: (1) de onduidelijkheid ten aanzien van wat er met een melding gebeurt, (2) de spanning tussen de transactiepraktijk enerzijds en oordelen van een rechter in een strafzaak anderzijds en de rol van het openbaar ministerie daarbij⁴⁸ en (3) de rol die advocaten spelen in de huidige praktijk van zelfonderzoek en zelfmelden. Ten aanzien van de rol van advocaten bij zelfonderzoek, verschillen de meningen over onderwerpen als de deskundigheid van de advocaat als onderzoeker, de partijdigheid en daarmee de onafhankelijkheid (of objectiviteit) van de advocaat-onderzoeker, de verhouding tussen de rol van onderzoeker en de klassieke functie van rechtsbijstand en juridische advisering en het gebruik van het verschoningsrecht door de advocaat.

Een tweede verschil van inzicht heeft te maken met de inhoud van de opdrachtverlening. Deskundigen zijn het eens over het belang van de fase van opdrachtverlening voor het verdere verloop en de gevolgen van zelfonderzoek en zelfmelding. Zij zijn echter niet eensgezind over wat er bij de opdrachtverlening al moet worden vastgelegd over wat er met de uitkomsten van het onderzoek zal worden gedaan. Er bestaat een spanning tussen enerzijds het belang van het in de opdracht vastleggen of het onderzoek bedoeld is voor intern of extern gebruik en anderzijds het belang om af te wachten wat het onderzoek oplevert, alvorens een beslissing te nemen of er bijvoorbeeld zal worden overgegaan tot een zelfmelding. Praktisch gezien is het voor een bedrijf moeilijk om van te voren vast te stellen of een zelfmelding voor het bedrijf de beste oplossing biedt, aangezien nog niet duidelijk is of er sprake is van een strafbaar feit en wat de gevolgen van een melding zullen zijn. Desondanks acht een aantal deskundigen (en de Amsterdamse Raad van Discipline) het van belang dat voorafgaand aan een onderzoek duidelijk is vastgelegd wat er met het zelfonderzoek zal gebeuren. Dit zou namelijk effect kunnen hebben op het onderzoek dat wordt uitgevoerd, de wijze waarop dit gebeurt en de potentiële

⁴⁸ Het gaat hierbij om het verschil dat volgens de deskundigen bestaat tussen de straf die een rechter oplegt bij fraude- en corruptiezaken en de bedragen die in dergelijke zaken via transacties worden betaald. In de perceptie van deze deskundigen vallen straffen, opgelegd door een rechter, lager uit dan de bedragen uit de transactievoorstellen van het openbaar ministerie.

opbrengsten en risico's van het zelfonderzoek. Zo kan een onderzoek uitgevoerd door een advocaat volgens een aantal deskundigen goed worden gebruikt voor het treffen van interne maatregelen, maar is dit, gezien de wettelijke partijdigheid van een advocaat, minder geschikt voor een zelfmelding. Ook raakt dit aan het gebruik van het verschoningsrecht, waarbij deskundigen voorstellen dat het verschoningsrecht niet gebruikt wordt voor zelfonderzoek dat tot een zelfmelding moet leiden. De onderzoekers die tijdens de interviews zijn gesproken, benadrukken echter dat het niet uit zou moeten maken welke stappen er na het zelfonderzoek worden genomen, omdat het zelfonderzoek altijd aan hoge kwaliteitsstandaarden dient te voldoen. Zij stellen dan ook dat het niet noodzakelijk (of per definitie wenselijk) is om vooraf vast te leggen of er zal worden overgegaan tot een zelfmelding.

Een volgend discussiepunt, in het kader van de eerlijkheid van het proces van zelfonderzoek, zelfmelden en de uiteindelijke vervolgingsbeslissing, is dat een deel van de deskundigen enige frustratie uit richting de machtspositie van het openbaar ministerie. Deze deskundigen stellen dat het openbaar ministerie misbruik maakt van de kwetsbare positie waarin een bedrijf zich na een zelfmelding bevindt, door (in de ogen van deze deskundigen) exorbitante bedragen te eisen als onderdeel van de buitengerechtelijke afdoening. Hiermee lijken deze deskundigen zich te verdedigen tegen argumenten dat bedrijven onterecht worden beoordeeld door het proces van zelfonderzoek, zelfmelding en de uiteindelijke vervolgingsbeslissing door het openbaar ministerie.

Ten slotte verschillen deskundigen van mening over noodzaak en vorm van regulering van zelfonderzoek en zelfmelden. Hierbij is het van belang onderscheid te maken tussen opvattingen over regulering van zelfonderzoek en regulering van zelfmelden. Ten aanzien van de zelfmelding lijkt de algemene mening van de deskundigen te zijn dat deze meer moet worden gereguleerd, maar dat er ook niet te veel moet worden vastgelegd. Deskundigen zijn niet eensgezind over hoe dit concreet dient te worden ingevuld.

Ten aanzien van het zelfonderzoek zijn de meningen iets meer verdeeld. Hoewel niet alle deskundigen van mening zijn dat een verdere regulering van onderzoekswerkzaamheden en de actoren die het onderzoek uitvoeren zinvol is, geeft het grootste deel van de deskundigen aan dat het nuttig is om bepaalde voorwaarden aan een zelfonderzoek te stellen, met name in het geval van het gebruik van een zelfonderzoek bij een zelfmelding. De onderzoekers onder de door ons geraadpleegde deskundigen zijn veelal van mening dat er standaarden dienen te worden nageleefd in elk onderzoek (los van de vraag of dit wordt opgevolgd door een zelfmelding). Over de vraag of dit dient te worden vormgegeven als een overkoepelende regelgeving die voor alle verschillende typen onderzoekers geldt, is geen overeenstemming onder de geraadpleegde deskundigen. In het bijzonder accountants zijn van mening dat hun beroepsregels een voldoende regulerend kader bieden voor het zelfonderzoek. Dat is niet verassend omdat deze beroepsgroep al ruim twintig jaar aan tuchtrechtjurisprudentie en ontwikkeling van toegesneden beroepsregels kent voor dit type onderzoek. Dat is anders dan bijvoorbeeld de advocatuur. Voor zover accountants voorstander van nadere regulering zijn, zien zij (beroepsspecifieke) beroepsregels dan ook als het meest geëigende middel.

Deskundigen die een nadere regulering van het zelfonderzoek en de zelfmelding niet nodig achten, benadrukken dat een te strikte regulering ten koste kan gaan van de bereidheid om te melden en de beslissingsvrijheid van het openbaar ministerie. Zij achten het openbaar ministerie in staat om een zelfonderzoek en zelfmelding te beoordelen en zien daarnaast de rechterlijke toetsing van (hoge) transacties als voldoende waarborg voor de beoordeling van de kwaliteit van de zelfmelding die aanleiding voor de transactie vormt. Hieronder gaan wij dieper in op de regulering van zelfonderzoek en zelfmelden.

5.3 Naar een regulering van zelfonderzoek en zelfmelden?

Het uitgevoerde onderzoek biedt een inzicht in hoe andere landen omgaan met zelfonderzoek en zelfmelden door bedrijven bij fraude en corruptie, en in de perspectieven van verschillende deskundigen in Nederland op dit gebied. Wij hebben gezien dat de Nederlandse praktijk nog in ontwikkeling is en de inzichten uit dit onderzoek kunnen helpen met het vormgeven en formaliseren van de praktijk. In dit rechtsvergelijkend en empirisch onderzoek naar buitenlandse regelingen en Nederlandse praktijken en opvattingen is geen antwoord gegeven op de normatieve vraag of er regulering van zelfonderzoek en zelfmelden van fraude en corruptie door bedrijven moet komen. Enerzijds laten de resultaten een proces van zelfregulering van de huidige praktijk zien door het ontstaan van *best practices*, door opleiding en professionalisering en door vermijden van civielrechtelijke risico's door onderzoekers en opdrachtgevers. Tuchtrechtelijke uitspraken in de sfeer van de accountancy en de advocatuur hebben in het bijzonder een regulerend effect gehad. Anderzijds zijn de meeste deskundigen voorstander van enige vorm van nadere regulering. Meningen verschillen of zijn onuitgesproken over de vorm van dergelijke regulering: een wettelijke regeling, vervolgingsrichtlijnen of (aanvulling van) beroepsregels. Indien voor enige vorm van regulering wordt gekozen, komen uit dit onderzoek wel thema's naar voren die naar buitenlands voorbeeld en/of naar de mening van de geraadpleegde deskundigen dienen te worden geadresseerd of waarover althans een beslissing dient te worden genomen.⁴⁹

In het bijzonder de scheiding van de rol van de advocaat als raadsman en de rol van de advocaat als onderzoeker wordt aangewezen als onderwerp van regulering. In het verlengde daarvan ligt duidelijkheid over het bereik en het gebruik van het verschoningsrecht door de advocaat-onderzoeker. Naast waarborgen voor kwaliteit en onafhankelijkheid van onderzoek en onderzoekers, dient regulering in het bijzonder duidelijk te maken welke onderwerpen onderdeel moeten uitmaken van de opdrachtverlening. Bij eventuele regulering van zelfmelding zijn vooral duidelijkheid over het moment van zelfmelden en de gevolgen van zelfmelding (inclusief de te verwachten straffkorting) punten van aandacht. Een ander mogelijk onderwerp bij regulering van zelfmelding is de vraag of het erkennen van schuld een voorwaarde moet zijn, zoals dat het geval is in de Verenigde Staten.

Regulering geeft niet alleen duidelijkheid aan de betrokken partijen over voorwaarden en gevolgen van zelfonderzoek en zelfmelden, maar het kan ook van invloed zijn op de maatschappelijke acceptatie van de praktijk van zelfonderzoek en zelfmelden. Regulering kan bijdragen aan de transparantie over behandeling van zelfonderzoek en zelfmelding die deskundigen voordragen als middel tegen de publieke perceptie van klassenjustitie.

Ten slotte kan regulering bescherming bieden aan twee typen belanghebbenden die thans buiten spel staan bij de afspraken tussen opdrachtgevers, onderzoekers en het openbaar ministerie: slachtoffers van fraude en corruptie en natuurlijke personen die (mogelijk) als verdachten worden aangemerkt. In het bijzonder de positie van natuurlijke personen is een probleem dat door de deskundigen herkend en erkend wordt, maar waarvoor zij zelf onder de huidige regelgeving geen oplossing zien. In het kader van het door het Functioneel Parket gehanteerde adagium 'eerst de tent en dan de vent' loopt een natuurlijk persoon die een rol heeft gehad bij de fraude of corruptie het risico om vervolgd te worden, los van de transactie die met het bedrijf

⁴⁹ Zie ook de discussies die zijn en worden gevoerd rondom de regulering van buitengerechtelijke afdoening en procesafspraken.

wordt afgesloten. Dat brengt de natuurlijk persoon in het bedrijf in een vreemde positie. Aan de ene kant zal deze persoon door het bedrijf worden bewogen om mee te werken aan het zelfonderzoek. Het bedrijf heeft daar immers een belang bij: de mogelijke toekenning van een alternatieve vorm van afdoening en mogelijke strafkorting. Zonder de medewerking van natuurlijke personen kan het bedrijf met zelfonderzoek waarschijnlijk niet de benodigde relevante informatie bemachtigen, waardoor de informatie die het bedrijf kan aanleveren aan het openbaar ministerie beperkt zal zijn. Aan de andere kant kan deze persoon door mee te werken aan het zelfonderzoek zichzelf incrimineren wanneer bijvoorbeeld in een interview geleverde informatie belastend is voor deze persoon zelf. Natuurlijke personen genieten echter binnen een (privaatrechtelijk) zelfonderzoek niet de rechtsbescherming die zij als verdachte zouden genieten binnen een opsporingsonderzoek (zoals het zwijgrecht). De natuurlijke persoon die volledige medewerking verleent profiteert echter niet van een eventuele alternatieve vorm van afdoening en strafkorting die het bedrijf worden aangeboden.

Uit het onderzoek blijkt dat de geraadpleegde deskundigen de positie van de natuurlijke persoon in een zelfonderzoek en zelfmelding van een bedrijf zien als een dilemma waar geen makkelijke oplossing voor is. Wel wordt aangegeven dat rechters welwillend kunnen staan tegenover de extra onderzoekswensen van verdachten die daar in het zelfonderzoek geen gelegenheid toe hebben gehad. In het rechtsvergelijkend onderzoek kwamen enkele manieren naar voren om de positie van de natuurlijke persoon te versterken. Ten eerste kan ook aan de natuurlijke persoon een transactie worden aangeboden (Frankrijk). Ten tweede kan men denken aan het binnen de kaders van een zelfonderzoek toekennen van zwijgrecht aan natuurlijke personen (Duitsland). De constructies worden niet als oplossing gezien door de Nederlandse deskundigen. Ook de oplossing die in de Verenigde Staten is gekozen – het niet meewerken van natuurlijke personen kan door het openbaar ministerie niet tegen het bedrijf wordt gebruikt – biedt geen volledige oplossing omdat het in de praktijk moeilijk kan zijn voor een bedrijf om goed mee te werken als het geen informatie vanuit natuurlijke personen kan aanleveren. De rechtspositie van natuurlijke personen komt, samengevat, als een belangrijk aandachtspunt voor regulering naar voren.

5.4 Relevantie van bevindingen voor andere typen overtredingen

Naast de vraag over wenselijkheid van regulering, vloeit uit de bevindingen van dit onderzoek een vervolgvraag voort over de reikwijdte van de bevindingen over zelfonderzoek en zelfmelden. Dit onderzoek heeft zich gericht op zelfonderzoek en zelfmelding binnen een brede, doch afgebakende categorie van strafbare gedragingen, namelijk fraude en corruptie. Naar aanleiding van een aantal recente schandalen rond seksueel en ander grensoverschrijdend gedrag binnen organisaties, wordt de discussie over, met name, zelfonderzoek inmiddels breder gevoerd.⁵⁰ Het onderwerp van zelfonderzoek naar integriteitskwetsies en grensoverschrijdend gedrag is ook in de interviews naar voren gekomen. De geraadpleegde deskundigen maken een duidelijk verschil tussen zelfonderzoek op het gebied van fraude en corruptie en zelfonderzoek op het gebied van integriteit en grensoverschrijdend gedrag. De consensus lijkt te zijn dat deskundigen zelfonderzoek in de eerste context heel nuttig (en zelfs essentieel) achten, maar dat zij veel voorzichtiger zijn met zelfonderzoek in de tweede context. Er wordt gewezen op de gevoelige materie, de subjectiviteit van het onderwerp en de belangen van slachtoffers en

⁵⁰ Zie bijvoorbeeld Accountancy van morgen, 'Pheijffer en andere hoogleraren zeer kritisch over onderzoek naar Arib', via www.accountancyvanmorgen.nl (laatst geraadpleegd 8 november 2022); Advocatie, 'Kritiek op onderzoeksrol Van Doorne in The Voice-schandaal zwelt aan', 20 januari 2022, via www.advocatie.nl (laatst geraadpleegd 9 november 2022); en Vullings, 'Onderzoek naar grensoverschrijdend gedrag oud-PvdA-Kamerlid Gijs van Dijk 'broddelwerk' volgens deskundigen', 11 oktober 2022, via www.eenvandaag.avrotros.nl (laatst geraadpleegd 9 november 2022).

melders. Een belangrijk verschil met fraude en corruptie is dat in het geval van grensoverschrijdend gedrag de melders vaak directe slachtoffers zijn die in een arbeidsrechtelijke of andersoortige contractuele relatie met het bedrijf staan, waar dat bij fraude en corruptie vaak niet het geval is.⁵¹ Hier kan binnen een zelfonderzoek snel de situatie ontstaan waarin de slachtoffers worden geïnterviewd door een onderzoeker die is ingehuurd door de organisatie die de context vormde voor het grensoverschrijdend gedrag (zoals het geval is bij het zelfonderzoek uitgevoerd naar aanleiding van de meldingen van grensoverschrijdend gedrag bij het televisieprogramma *The Voice of Holland*). Op deze wijze is er een groter risico op de beïnvloeding of zelfs intimidatie van getuigen en/of slachtoffers. Dit type onderzoek zou volgens de geraadpleegde deskundigen moeten worden voorbehouden aan opsporingsinstanties.

Verschillende bevindingen van dit onderzoek, zoals het belang van een heldere opdrachtformulering, kunnen relevant zijn voor vormen van zelfonderzoek buiten het gebied van fraude en corruptie. De verschillen in aard van de eventueel strafbare gedragingen, het daarvoor geldende normenkader, het slachtofferschap en de organisatorische context roepen echter de vraag op welke bevindingen en in welke mate van toepassing zijn op zelfonderzoek naar andere vormen van grensoverschrijdend gedrag. Deze vraag zal in vervolgonderzoek moeten worden beantwoord.

⁵¹ H. Croall, 'What Is Known and What Should Be Known About White-Collar Crime Victimization?', in Shanna R. Van Slyke, Michael L. Benson, and Francis T. Cullen (eds), *The Oxford Handbook of White-Collar Crime*, Oxford Handbooks, 2016.